

بررسی رویکرد حکمروایی خوب شهری در چارچوب نظام مدیریت شهری موردشناسی شهر سنندج

تاریخ دریافت مقاله: ۹۵/۱۰/۱۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۶/۰۱/۲۸

سحر گلچینی* (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی تهران، تهران، ایران)

اسکندر مرادی (دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه پیام نور استان کردستان، کردستان، ایران)
پخشان خضرنژاد (دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تبریز، تبریز، ایران)

چکیده:

حکمروایی شهری به عنوان رویکردی از نظام تصمیم‌گیری و اداره امور شهری است و فرایندی است که بر اساس کنش متقابل میان سازمانها و نهادهای رسمی اداره شهر از یک سو و سازمانهای غیردولتی و تشکلهای جامعه‌ی مدنی، از طرف دیگر شکل می‌گیرد. جایگاه نظام اداره خوب شامل اصول (مشارکت، پاسخگویی، شهودندی، شفافیت، مسئولیت‌پذیری، کارآمدی، قانونمندی) و نظایر اینهاست که در جهت بررسی نقش مردم در فرآیند اداره امور شهری و میزان تعامل اضلاع حاکمیت (مسئولین، مردم و بخش خصوصی) بررسی شده است. در این مطالعه، به منظور ارزیابی عملکرد مدیریت شهری سنندج، ۴ شاخص از اصول حکمروایی خوب شهری مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و به لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. ابزار سنجش، پرسشنامه بوده و طراحی مؤلفه‌ها برای هر شاخص با استفاده از طیف لیکرت می‌باشد. جامعه آماری، شامل مراجعین به شهرداری و شهروندان عادی محله مبارک‌آباد در ناحیه ۸ محدوده شهرداری منطقه ۳ سنندج بوده که به کمک فرمول کوکران، در حجم نمونه برابر ۱۱۰ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده است. به منظور تحلیل داده‌ها از آزمون آماری پارامتریک T-Test در فضای نرم افزار Spss بهره گرفته شده است. ارزش‌گذاری متغیرها با بهره‌گیری از طیف لیکرت، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از آزمون نشان می‌دهد که شاخص‌های مشارکت با اختلاف میانگین ۰.۵۲۷-، در فرضیه دوم در خصوص پاسخگویی با اختلاف میانگین ۱.۰۲۷-، کارائی در فرضیه سوم در رابطه با عدم اثربخشی شهرداری و شورا با اختلاف میانگین ۰.۵۰۹-، و عدم شفافیت شهرداری در فرضیه چهارم با اختلاف میانگین ۰.۶۰۰- تأیید شده است و ادعای عملکرد ضعیف مدیریت شهری سنندج پذیرفته می‌شود.

واژه‌های کلیدی: حکمروایی خوب، شفافیت، اثربخشی، پاسخگویی، مشارکتی، سنندج

* نویسنده رابط: ailin88_s@yahoo.com

مقدمه**طرح مسأله**

هزاره سوم سرآغاز تحولات عدیده و بی‌وقفه‌ای است که لزوم بازنگری و تغییر در فرایند و ساختار مدیریت شهری را الزامی می‌سازد. مدیریت شهری عبارت از سازماندهی عوامل و منابع برای پاسخگویی به نیازهای ساکنان شهر که شامل کارکردهای برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت، کنترل و هدایت است و برای اعمال قدرت باید برآمده از شهروندان و قراردادهای اجتماعی می‌باشد. (صرافی، ۱۳۸۷: ۱۲۰). فرایندهایی نظیر جهانی شدن، فرایند دموکراسی خواهی جوامع، گرایش نظریات توسعه دولت محور و گرایش به حکمرانی خوب. در این راستا ضرورت تحول در نظام مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و پیگیری رویکردهایی انعطاف پذیر، دموکراتیک و مشارکتی به امری اجتناب‌ناپذیر مبدل گشته است (طرح تدوین و تبیین برنامه استراتژیک و ترسیم الگوی ساختار سازمانی شهرداریهای کشور، ۱۳۸۴: ۹۶). این روند باعث شده است که دولتها با پیگیری سیاست تمرکززدایی و واگذاری بخشی از اختیارات و وظایف خود به نهادهای محلی در جهت کسب مشروعیت از دست رفته برآیند. اینک بحث حکمروایی شهری (حکمروایی خوب شهری) که ناظر بر نوع خاصی از رابطه میان دولت و جامعه مدنی است و تأکید بر واگذاری قسمتی از اداره امور شهر به شهروندان دارد، در همین راستا مطرح شده و به تبع آن، بحث ساختار مدیریت شهری مناسب، جهت تحقق حکمروایی خوب مطرح می‌شود. در ایران این ساختار مبتنی بر انتخاب شورای شهر توسط مردم و انتخاب شهردار توسط این شورا، جهت مدیریت سازمان شهرداری است؛ تا حکمروایی شهری مورد نظر تحقق یابد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

نیم نگاهی به وضعیت مدیریت شهری در ایران نشان می‌دهد به دلایلی چون تمرکزگرایی، برون‌زا بودن برنامه‌ها و طرحهای شهری، اقتصاد رانتهی و مبتنی بر نفت، مدیریت شهری در سیطره دولت است و مدام از مدیریت سیستمی و یکپارچه فاصله گرفته و در گرداب مدیریت بخشی و سلولی گرفتار آمده و همچنین از روند شهرنشینی و مسائل برآمده از این شهرنشینی، عقب مانده و در دیدگاهها و نگرشهای از بالا به پایین گرفتار گردیده است (بوچانی، ۱۳۸۶: ۱۲). از این رو اصلاح و بازنگری ساختار نظام مدیریتی در کشور و تطابق آن با تحولات نوین در عرصه مدیریت شهری به طور جدی

ضروری است و لازم است به عنوان رهیافتی مؤثر در اصلاح و ارتقای مدیریت شهرها از آن بهره برد (ترابی، ۱۳۸۳: ۶).

اینک علیرغم اینکه شوراها در راستای عدم تمرکز و افزایش مشارکت شهروندان در اداره امور محلی راه‌اندازی گردیده‌اند، لیکن به جهت تعاریف مبهم و ناقص، هنوز با سازمانهای مختلفی نظیر وزارت کشور، نیرو، نفت، پست و تلگراف و تلفن، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، راه و شهرسازی ارتباطی یک سویه داشته و هنوز به نقش و جایگاه واقعی خود جهت تحقق اهداف مدیریت یکپارچه و حکمروایی خوب شهری نرسیده‌اند.

اهداف تحقیق

در مقاله حاضر محدوده مورد مطالعه شهر سنندج بوده که در این خصوص با بررسی اسناد و مدارک و نوشته‌های صاحب نظران مختلف سعی گردیده است، مفهوم صحیح حکمرانی خوب شهری عرضه شده و با استفاده از شاخص سازی برای مؤلفه‌های خوب شهری ارتباط منطقی بین این نوع مدیریت جدید جهانی و مدیریت شهرهای ایران از جمله شهر سنندج برقرار شود. و اینکه تا چه اندازه مؤلفه‌های حکمرانی خوب شهری، در مدیریت شهری سنندج در سطح مناسب و قابل قبولی ارائه می‌گردد. همچنین این پژوهش بنا دارد با استفاده از روش پیمایشی و توزیع پرسشنامه، از شهروندان سنندجی و مراجعین به شهرداری، با بهره‌گیری از طیف لیکرت به شناسایی مسائل اجتماعی و فرهنگی، تنظیم برنامه‌های اعتدال بخش، اعتدال در سکونت، حفظ هویتها و ارج نهادن به آنها، رفع مشکلات و عوارض اجتماعی، رعایت حقوق شهروندی، زیباسازی بصری شهر، تأمین نیازمندیهای عمومی و زیربنایی و نحوه نظارت بر برنامه زمین و ساختمان، پردازد.

پیشینه تحقیق

در زمینه حکمرانی خوب، خصوصاً حکمرانی خوب شهری آنچنان تحقیقات صورت نگرفته است و در مورد عملیاتی کردن این نوع مدیریت جدید بررسیهای لازم انجام نگرفته است.

مطالعات داخلی: مقاله دکتر غضنفر اکبری با عنوان سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری، مبتنی بر سرمایه اجتماعی است و ائتلاف رژیم‌های سیاسی در جهت حکمرانی خوب شهری و نیل به توسعه منوط به وجود سرمایه اجتماعی است. مقالات دیگری نیز در این زمینه کار شده است که بیشتر به تعاریف حکمرانی خوب شهری پرداخته‌اند و در واقع

دایره اشتراک بین آنها زیاد است. برک پور (حکمرانی شهری و نظام اداره شهرها در ایران)، شهیدی (شهرسازی و حکمرانی خوب شهری)، ترابی علیرضا (مدیریت پایدار شهری در گرو حکمرانی خوب شهری) می‌باشد.

مطالعات خارجی: (اجلاس سال ۲۰۰۲ کشورها در ژوهانسبورگ و اهمیت آن در مدیریت شهری و مدیریتی و حکمروایی شهری به ترجمه دکتر ناصر برک پور) نگاشته شده است. در واقع بهترین و جامع‌ترین سند در این زمینه، در مطالعات و بررسیهای سازمان ملل به چشم می‌خورد، زیرا مفهوم حکمروایی شهری در سالهای اخیر (۱۹۹۶) در کانون توجه این سازمان قرار گرفته است. در دستورکار هابیتت بر این نکته تأکید شده که در جهت استقرار حکمروایی شهری در شهرهای جهان قدم بردارد، این سازمان شعار خود را فعالیتهای جهانی برای حکمروایی شهری خوب، قرارداده است (بحرینی، حسین زاده، ۱۳۸۳: ۱۴۶).

سؤالات و فرضیات

سؤالات تحقیق:

سؤال اصلی: آیا عملکرد نظام مدیریت شهری بر اساس شاخصهای حکمرانی خوب شهری مناسب بوده است؟

سؤالات فرعی:

۱- آیا مشارکت و همکاری میان شهروندان و مدیران شهری (شهرداری) سنندج وجود دارد؟

۲- میزان پاسخگویی مدیران شهری به مردم در چه سطحی است؟

۳- میزان کارائی و اثربخشی شهرداری و شورای شهر در چه سطحی است؟

۴- آیا شفافیت و اطلاع رسانی شهرداری و شورای شهر به مردم وجود دارد؟

فرضیات:

فرضیه اصلی: به نظر می‌رسد عملکرد شهردای سنندج بر اساس رویکرد حکمرانی خوب شهری مناسب نباشد.

فرضیه فرعی:

-به نظر می‌رسد مشارکت و همکاری میان شهروندان و شهرداری سنندج در سطح پایین باشد.

-به نظر می‌رسد میزان پاسخگویی مدیران شهری در سطح مناسبی نباشد.

-به نظر می‌رسد میزان کارایی و اثر بخشی شهرداری در سطح بالائی نباشد.

-به نظر می‌رسد شفافیت و اطلاع رسانی شهرداری به مردم در سطح بالائی نباشد.

روش شناسی تحقیق

با توجه به ماهیت موضوع مورد بررسی، کاربردی و به لحاظ روش، رویکرد حاکم بر این پژوهش توصیفی-تحلیلی می‌باشد. بدین صورت کل جامعه آماری در دو سطح، شامل مراجعین به شهرداری و شهروندان عادی در یکی از مناطق شهرداری تقسیم گردیده که از این تعداد ۶۹ درصد مرد و ۳۱ درصد زن، با طیف سنی ۲۰ سال به بالا، میانگین سنی ۳۹ سال و میانگین سواد با دیپلم و بالاتر از آن، با حجم نمونه ۱۱۰ نفر که به روش تصادفی و با استفاده از فرمول کوکران، انتخاب شده‌اند. روایی محتوی پرسشنامه به روش دلفی با نظرخواهی از صاحب نظران موضوع مورد تأیید قرار گرفته، و پایایی (اعتماد) پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ، با مقدار محاسبه شده ۸۶، که نشان دهنده‌ی انسجام درونی پرسشنامه می‌باشد. به منظور بررسی میزان تحقق حکمرانی خوب توسط شورای شهر، از چهار شاخص پاسخ گویی، شفافیت و اطلاع رسانی، مشارکت و کارایی و اثربخشی، استفاده شده است. تحلیل داده‌های حاصله نیز به صورت کمی و با استفاده از روش T-test مورد آزمون قرار گرفته است. سپس فرضیه‌ها در فرایند مراحل تحقیق مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفتند. تحلیل داده‌ها، با بهره‌گیری از "روش طیف لیکرت" بوده است. این روش جهت مطرح کردن سؤالاتی راجع به صفات کیفی و تبدیل آنها به کمیت عددی به کار گرفته شده است. اصولاً استفاده از طرح پاسخ نامه به روش لیکرت، نسبت به روشهای دیگر این اجازه را به پرسش شونده‌گان می‌دهد که نظر خود را در خصوص یک پرسش بدون محدودیت به پاسخ آری یا نه مطرح نمایند (رفیعیان، حسین پور، ۱۳۹۰، ص ۹۵). بنابراین دو فرضیه مکمل (صفرویک) در ذهن به وجود می‌آید. (هیز، ۱۳۸۱، ۴۶)، که در آن H^0 در برگیرنده ادعا (وجود تأثیر) و $H1$ در برگیرنده نقض ادعا و عدم تأثیر است. آنچه مسلم است فرض H^0 و $H1$ مکمل یکدیگر هستند. با توجه به اینکه در مقیاس لیکرت میانگین جامعه برابر با میانگین امتیازهاست؛ یعنی، $M0=(1+2+3+4+5)/5$ ؛ از این

رو، میزان آن برابر با ۳ است، در نتیجه: $H_0: ux > 3$ و $H_1: ux \leq 3$ در عین حال در این پژوهش از توزیع T نیز برای آزمون فرضیه استفاده شده، زیرا انحراف معیار جامعه در روش لیکرت مشخص نمی‌باشد.

همچنین چون حجم نمونه استفاده شده در تحقیق بزرگتر از ($n_0 > 30$) می‌باشد، لذا توزیع نرمال \bar{X} براساس قضیه حد مرکزی از تقریب نرمال برخوردار است.

(بازرگان لاری، ۱۳۸۴: ۲۸۰). مقدار استاندارد براساس نوع آزمون (در این پژوهش t) و مقدار a (در این پژوهش $a = 0,05$)، (که این مقدار با توجه به علامت آن مقدار بحرانی نامیده می‌شود) از جداول استخراج شده است. براین اساس در این آزمون اگر رابطه زیر برقرار باشد، فرض صفر رد می‌شود. در این رابطه S عبارت است از انحراف معیار و n حجم نمونه.

$$\frac{\bar{X} - 3}{S/\sqrt{n}} < t_{\bar{x}}$$

تجزیه و تحلیل شاخص‌های حکمروایی شهری: (شاخص سازی و تعیین معرفه‌ها)

۱- مؤلفه مشارکت: برای میزان سنجش مؤلفه مشارکت، باید ۴ معنای مختلف را مد نظر قرار داد تا میزان مشارکت با توجه به تعریف بالا اندازه‌گیری شود (رومیانی، ۱۳۸۲، ۱۲). در این پژوهش برای ارزیابی این مؤلفه از ۳ معرفه، مشارکت و همکاری با شهرداری، تمایل به کمک مالی و تمایل کلی شهروندان به همکاری با شهرداری می‌باشد.

۲- مؤلفه پاسخگویی: این مؤلفه از مجموعه مؤلفه‌های حکمرانی خوب شهری است که در این تحقیق از ۴ معرفه، ارتباط با شهردار و مدیران شهری و در دسترس بودن آنها، نقش شوراها و تلاش در رفع مشکلات، رسیدن به نتیجه مطلوب از مراجعه به شهرداری و سنجش میزان رضایت شهروندان از پاسخگویی متولیان شهری استفاده شده است.

۳- مؤلفه کارائی و اثربخشی: معرفه‌هایی که در سنجش مؤلفه کارائی مد نظر می‌باشد، شامل ۳ معرفه ارائه خدمات توسط شهرداری، رضایت از حمل‌ونقل و شبکه معابر و رضایت کلی شهروندان از عملکرد شهرداری می‌باشد.

۴- مؤلفه شفافیت: معرفه‌هایی که در سنجش مؤلفه شفافیت مدنظر می‌باشد شامل آگاهی و اطلاع رسانی به شهروندان از مفاد برنامه‌ها و تصمیمات شهرداری، میزان شفافیت

سیاستها و تصمیمات، رضایت کلی شهروندان در خصوص شفافیت شهرداری و شورای شهر در سیاستها و برنامه‌های شهرداری می‌باشد.

محدوده مورد مطالعه

شهر سنندج بوده در موقعیت جغرافیایی بین ۴۷ و ۱۸ تا ۴۶ و ۲۶ طول شرقی و ۳۵ و ۳۸ تا ۳۵ و ۳ عرض شمالی و در استان کردستان و درون ۳۸ واقع گردیده است. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۱۵۳۵ متر بوده بلندترین نقطه با ارتفاع ۲۵۵۰ متر کوه آبیدر می‌باشد. جمعیت این شهر برابر نتایج سرشماری سال ۱۳۹۲، ۳۷۳۹۸۷ نفر بوده که از این تعداد ۱۸۹۰۴۷ نفر مرد و ۱۸۴۹۴۰ نفر را زن تشکیل داده است که در مقایسه با جمعیت دوره‌های قبل دارای روند نزولی بوده است. همچنین بر اساس آن نرخ رشد این شهر در فاصله سالهای ۱۳۹۲-۱۳۸۵ برابر ۲٫۸ درصد می‌باشد. نرخ رشد کل دوره ۱۳۹۲-۱۳۴۵ حدود ۴٫۱۴ درصد بوده است. بطور کلی محدوده مورد پژوهش منطقه ۴ شهرداری سنندج بوده که در سال ۱۳۹۲ دارای جمعیتی بالغ بر ۱۷۴۰۰ نفر می‌باشد (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۲: ۶۸-۶۷).

جدول (۱) روند جمعیت شهر سنندج در دوره سرشماری ۱۳۴۵ - ۱۳۹۲

ردیف	سال	جمعیت	درصد از جمعیت کل استان	نرخ رشد دوره	رتبه در استان	نرخ رشد دوره ۹۲-۴۵
۱	۱۳۴۵	۵۴۵۸۷	۵۳٫۳	۵٫۸ ۷٫۷۸ ۳٫۱ ۱٫۱۵ ۲٫۸	۱	۴٫۱۴
۲	۱۳۵۵	۹۵۸۷۲	۵۰٫۳		۱	
۳	۱۳۶۵	۲۰۴۵۳۷	۴۴٫۰۶		۱	
۴	۱۳۷۵	۲۷۷۸۰۸	۳۹٫۳۶		۱	
۵	۱۳۸۵	۳۱۱۴۴۶	۳۶٫۳۹		۱	
۶	۱۳۹۲	۳۷۳۹۸۷	۳۸		۱	

(منبع: سند آمایش استان ۱۳۹۰، سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹۲)

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

مفهوم حکمرانی، مفهوم جدیدی نیست و قدمت آن به قدمت تاریخ تمدن بشری بر می‌گردد. بطور خاص یکی از نخستین مطالعات در حوزه مسائل شهری و مرتبط به این موضوع را برایان مک لالین در اوایل دهه ۱۹۷۰ انجام داده است. او حکمرانی را نوعی

فرآیند می‌داند که متضمن نظام بهم پیوسته‌ای است که هم «حکومت» و هم «اجتماع» را در بر می‌گیرد. افراد دیگری چون مک کینلی و اتکینسن نیز پس از او این بحث را مطرح کرده‌اند.

در مقام تعریف، حکمرانی شهری نوعی فرایند و ارتباط میان حکومت شهری و شهروندان است که هم حکومت و هم جامعه مدنی را در بر می‌گیرد و بر حقانیت و تقویت عرصه عمومی تأکید دارد (برک پور، ۱۳۹۰، ۲۹۱). حکمرانی در بسترهای مختلف بکار برده می‌شود، که از آن جمله‌اند؛ حکمرانی یکپارچه، حکمرانی بین‌المللی، حکمرانی ملی و حکمرانی محلی (شهری) و در عین حال بر همیاری دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی مبتنی است (اکبری، ۱۳۸۵: ۱۵۰). در واقع حکمروایی شهری با خلاقیت فراوان، سیاست از پایین به بالا، شبکه‌های خودسازمانی را توسعه داده و رویکردهای سنتی سلسله مراتبی و سیاست از بالا به پایین و دیوان سالاری را کم‌رنگ ناکارآمد کرده است (Dekker & Kempen, 2000).

نظریه‌های حکمرانی شهری

بنابر تحلیل نظریه پردازان شهری در اداره امور شهر گروه‌ها و ذی‌نفعان مختلف سهم دارند و بازیگران متعددی در شهر هستند، این بازیگران نهادهای دولتی- غیردولتی و بخش خصوصی هستند (اکبری، ۱۳۸۶، ۱۵۱). نظریه رژیم‌های شهری توسط کلارنس استون ارائه شد. او رژیم‌های شهری را مجموعه‌ای از مدیریت‌های غیر رسمی می‌داند که تصمیمات و کارهای مربوط به مقامات حکومتی را احاطه و به انجام می‌رساند (زیاری و همکاران ۱۳۸۸، ۱۶۹). نظریه سرمایه اجتماعی با تأکید بر برخی متغیرهای خرد چون ارزشها، هنجارها و نگرش‌ها از آن‌ها به عنوان خزانه سرمایه انسانی یاد می‌کند که سبب افزایش اعتماد بین شهروندان می‌گردد (مشکینی و همکاران ۱۳۹۹، ۱۱۷).

متغیرهای این دیدگاه هم در سطح خرد و هم در سطح کلان مطرح هستند. در واقع در حکمرانی خوب نیز سه نوع رژیم یعنی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی با یکدیگر همکاری می‌کنند. شکل‌گیری تفاهم، همکاری بین این نوع رژیم‌ها و انجام ائتلاف، بستگی به وجود سرمایه اجتماعی دارد (اکبری، ۱۳۸۶، ۱۵۱).

الزامات حکمرانی خوب

در تعریف حکمرانی به این نکته اشاره شد که حکمرانی الگویی از تعامل و شراکت سه بخش دولتی، بخش خصوصی و نهادهای مدنی ارائه می‌کند که با همکاری شراکتی این سه حوزه حکمرانی تحقق می‌یابد.

در اینجا به نقش هر یک از بخشهای خصوصی، جامعه مدنی و دولت در تحقق حکمرانی خوب به اجمال سخن خواهیم گفت (قلی پور، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

***نقش بخش خصوصی:** رشد عادلانه، تعادل در جنسیت، حفاظت محیطی، توسعه بخش خصوصی و... به تنهایی دست یافتنی نیست. از این رو دولت باید در توسعه پایدار همراه با بخش خصوصی از طریق راههای مناسب مشارکت کند. با توجه به نقش تنظیم کنندگی دولت، بخش خصوصی نیز در فرایند همکاری، نقش مؤثری در تعاملات اجتماعی برعهده خواهد داشت. قلی پور، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

***نقش جامعه مدنی:** جامعه مدنی نقش مدافع حقوق شهروندان را بر عهده دارد. جامعه مدنی افراد را با قلمرو عمومی مرتبط می‌سازد، سازمان‌های جامعه مدنی مشارکت مردمی را در فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی سوق می‌دهند و آنها را در گروه‌های قدرتمند به منظور تأثیر گذاری بر سیاست گذاریهای عمومی برای منافع اقشار آسیب پذیر سازماندهی می‌کنند.

***نقش دولت:** دولتها در رویکردهای متفاوت، نقشهای مختلفی برعهده دارند. رویکرد امنیت سبب شکل گیری دولتهایی شده که توجه اولیه و اساسی آنها به ایفای نقش امنیتی و برقراری امنیت بوده است. رویکرد توسعه اقتصادی سبب شکل گیری دولتهایی شده که توجه و تأکید آنها بر ایفای نقش اقتصادی و اجتماعی بوده است. دولتهایی مانند دولت رفاه در این دسته قرار می‌گیرند که تلاش آنها، رفاه اجتماعی و تقویت درآمد سرانه بوده است (قلی پور، ۱۳۸۷: ۱۱۰).

دولت باید با ثبات و عدالت نقش میانجی در مصالح عمومی داشته باشد و در نهایت در ارائه خدمات عمومی اثربخشی و پاسخگویی داشته باشد (UNDP, 2000).

شاخصهای حکمروایی شهری

بطور کلی از برآیند نظرات مختلف حکمرانی خوب می‌بایست ۱۰ ویژگی عمده داشته باشد. بر این اساس حکمرانی شهری باید مشارکت گرا، اجماع گرا، پاسخگو، شفاف، کارا و کارآمد، در برگیرنده و پیرو قانون باشد (فرزین پاک، ۱۳۸۳، ۷۰).

این گونه تصور می‌شود که لازمه مدیریت شهری اکنون وجود شاخصهای حکمرانی خوب است و یک همبستگی مثبت با توسعه را دارا می‌باشد (Roy, 2007:677). بر اساس مطالعاتی که در زمینه حکمرانی خوب شهری و مطابقت آن با شرایط شهرهای ایران صورت گرفته است، آنچه حکمروایی خوب را از سنت‌های مدیریتی پیش از آن متمایز می‌سازد اصول و ارزش‌هایی است که ترویج می‌کند اصولی که مبنای تحول در حکمروایی و دستیابی به توسعه مطلوب می‌شود این اصول معیارهایی چون مشارکت شهروندان، اثربخشی و کارایی، پذیرا و پاسخده بودن، پاسخگویی، شفافیت، قانونمندی، جهت‌گیری توافقی، عدالت، بینش راهبردی و تمرکززدایی را نشان می‌دهد (کاظمی، رحمانی، ۱۳۹۹ و ۹۳) (شمس پویا و توکلی نیا، ۱۳۹۴) که در این پژوهش ۴ معیار معرفی می‌گردد.

مشارکت: منظور از مشارکت، قدرت تأثیرگذاران بر تصمیم‌گیری‌ها و سهیم شدن شهروندان در قدرت است.

کارایی: این معیار بر استفاده از منابع موجود برای تأمین نیازهای شهروندان، ارائه خدمات شهری و رضایت مردم استوار است.

مسئولیت و پاسخگویی: این معیار بر مسئول و حساب پس دادن مسئولان و تصمیم‌گیران در قبال شهروندان استوار است.

شفافیت: نقطه مقابل پنهان کاری در تصمیم‌گیری است. پنهان کاری، امکان بروز فساد را افزایش می‌دهد (رفیعیان، ۱۳۹۰، ۹۵ و ۹۶).

بحث اصلی

تحلیل یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر در بررسی مفهوم حکمروایی شهری در سندج، از ده معیار اصلی تعریف شده برای حکمروایی شهری، چهار شاخص، اثر بخشی و کارایی، مسئولیت و پاسخ‌گویی، شفافیت و اطلاع‌رسانی و مشارکت مورد سنجش و آزمون قرار گرفتند. به منظور شاخص سنجی‌های مذکور و بررسی نظر شهروندان در خصوص کارآمدی شهرداری پرسشنامه‌ای طراحی شد که حاوی سؤالاتی به صورت پرسش‌های بسته و برگرفته از مطالعات میدانی در یکی از مناطق شهر سندج می‌باشد. بنابراین برای تحلیل این مؤلفه‌ها بر اساس طیف لیکرت و به منظور سنجش، از نرم افزار SPSS، استفاده شده و پاسخ سؤالات به صورت اعداد ارزشی و به ترتیب بسیار مخالف، مخالف، نظری ندارم، موافق، و

بسیار موافق و به ترتیب ارزش (۱- ۲- ۳- ۴- ۵) وارد گردیده است. سپس پرسشنامه‌ها، بر اساس مطالعات میدانی و برآورد تعداد نمونه‌های مطالعاتی در بین شهروندان سنجی و مراجعین به شهرداری با روش آماری تصادفی- سیستماتیک، توزیع و نهایتاً داده‌های موجود استخراج و طبقه‌بندی گردیده است. این داده‌ها در قالب ۱۳ متغیر جداگانه در قسمت (Data view) نرم افزار آماری (SPSS) وارد و با کدگذاری هر یک از داده‌ها در (Variable view) اطلاعات کسب شده مورد تجزیه و تحلیل آماری قرار گرفته است. بنابراین به منظور سنجش ۴ معیار جهت تأیید یا رد H_1 یا H_0 از آزمون T-Test استفاده شده و نتایج براساس جداول ذیل می‌باشد.

نتایج بررسی در خصوص ارزیابی میانگین معرفه‌های مؤلفه مشارکت براساس طیف لیکرت، نشان داد که نظرات جامعه آماری مورد مطالعه نزدیک بهم بوده یعنی همکاری و مشارکت مردم، تمایل به کمک مالی به شهرداری و رضایت کلی از مشارکت با شهرداری، نسبتاً ضعیف ارزیابی شده است.

جدول (۲) ارزیابی معرفه‌های مؤلفه مشارکت بر اساس طیف لیکرت

کاملاً ضعیف (۲- تا ۱-)	نسبتاً تا ضعیف (۰ تا ۱-)	متوسط (۰)	نسبتاً خوب (۱ تا ۰)	کاملاً خوب (۲) تا (۱)
-	سابقه همکاری و مشارکت مردم با شهرداری، تمایل به کمک مالی به شهرداری، سنجش میزان تمایل به همکاری با شهرداری	-	-	-

منبع: تحقیقات نگارندگان، ۱۳۹۴

همچنین نتایج بررسی براساس آزمون T-Test در مورد معرفه‌های مؤلفه مشارکت نشان داد که با توجه به سطح اطمینان ۰/۹۵ و معنی داری (Sig) ۰,۰۰۰ و اختلاف بین میانگین‌های بدست آمده با میانگین مبنا (۳) و پذیرفته شدن ادعای اینکه، میانگین‌های بدست آمده از میانگین مبنا پائین تر بوده، و قرارنگرفتن صفر در این فاصله، لذا فرض صفر رد می‌گردد. بنابراین با توجه به کوچکتر بودن Sig از ۰,۰۰۵، به لحاظ آماری معنی داری آن تأیید شده است. (جدول ۳).

جدول (۳) میزان مشارکت و همکاری شهرداری و مردم

		One-Sample Test				
		Test Value = ۳				
Mosharekat	T	Df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۵% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
		-۷/۷۵	۱۰۹	۰/۰۰۰	-۰/۵۲۷۲	-۰/۶۶۲

منبع: تحلیل آزمون فرض توسط نگارندگان ۱۳۹۴

در خصوص مؤلفه پاسخ گویی، نتایج ارزیابی میانگین معرفه‌های این مؤلفه براساس طیف لیکرت، نشان داد، نقش شوراها در زمینه پاسخگو بودن نسبتاً ضعیف، اما رضایت کلی شهروندان در زمینه در دسترس بودن شهردار و رسیدن به نتیجه مطلوب از مراجعه به شهرداری را ضعیف ارزیابی کرده است (جدول ۴).

جدول (۴) ارزیابی معرفه‌های مؤلفه پاسخگویی بر اساس طیف لیکرت

کاملاً خوب (۲ تا ۱)	نسبتاً خوب (۰ تا ۱)	متوسط (۰)	نسبتاً ضعیف (۰ تا ۱)	کاملاً ضعیف (۲ - ۱)
-	-	-	نقش شوراها و تلاش در جهت رفع مشکلات	ارتباط با شهردار و مدیران شهری و در دسترس بودن آنها، رسیدن به نتیجه مطلوب از مراجعه به شهرداری، رضایت کلی شهروندان از پاسخگویی متولیان

منبع: تحقیقات نگارندگان ۱۳۹۴

نتایج بررسی در خصوص مؤلفه پاسخگویی، براساس آزمون T-Test نشان داد که با توجه به سطح اطمینان ۰/۹۵ و معنی داری (Sig) ۰,۰۰۰ و اختلاف بین میانگین‌های بدست آمده با میانگین مبنا (۳)، و پذیرفته شدن این ادعا که میانگین‌های بدست آمده، (۰,۲۷۲-۱) از میانگین مبنا پائین تر بوده و قرار نگرفتن صفر در این فاصله، لذا فرضیه صفر رد می‌گردد. ضمناً کوچکتر بودن Sig از ۰,۰۵، به لحاظ آماری معنی داری آن را تأیید نموده است. (جدول ۵).

جدول (۵) پاسخگو بودن شهرداری و شورای شهر

One-Sample Test						
Test Value = ۳						
Mosharekat	T	Df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۵% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
	-۱۲/۲۰	۱۰۹	۰/۰۰	-۱/۰۲	-۱/۱۹۴	-۰/۸۶۰

منبع: تحلیل آزمون فرض توسط نگارندگان

نتایج ارزیابی میانگین معرفه‌های مؤلفه کارائی و اثربخش بودن، بر اساس طیف لیکرت، نظرات جامعه آماری مورد مطالعه را در یک راستا نشان داده است، یعنی عملکرد کلی شهرداری سنجج خصوصاً به لحاظ سیستم حمل‌ونقل و شبکه معابر را ضعیف ارزیابی نموده است. (جدول ۶).

جدول (۶) ارزیابی معرفه‌های مؤلفه کارایی براساس طیف لیکرت

کاملاً ضعیف (۲- تا ۱-)	نسبتاً تا ضعیف (۰ تا ۱-)	متوسط (۰)	نسبتاً خوب (۰ تا ۱)	کاملاً خوب (۱ تا ۲)
	ارائه خدمات مختلف توسط شهرداری، رضایت از حمل و نقل و شبکه معابر، سنجش کلی میزان رضایت شهروندان از عملکرد شهرداری و شورای شهر	-	-	-

منبع: تحقیقات نگارندگان، ۱۳۹۴

نتایج بررسی براساس آزمون T-Test در خصوص معرفه‌های مؤلفه کارائی و اثربخشی نشان داد، با توجه به سطح اطمینان ۰/۹۵ و معنی داری (Sig) ۰,۰۰۰ و اختلاف بین میانگین‌های بدست آمده با میانگین مبنا (۳) و پذیرفتن این ادعا که میانگین‌های بدست آمده، (۰,۵۰۹۰-) از میانگین مبنا پائین‌تر بوده و همچنین قرار نگرفتن صفر در این فاصله،

لذا فرضیه صفر رد می‌گردد. ضمناً کوچکتر بودن sig از ۰,۰۵، معنی داری آن را تأیید نموده است. (جدول ۷).

جدول (۷) کارائی و اثر بخش بودن شهرداری

One-Sample Test						
Test Value = ۳						
Mosharekat	T	Df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۵% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
		-۹/۱۰۴	۱۰۹	۰/۰۰	-۰/۵۰۹	-۰/۶۱۹

منبع: تحلیل آزمون فرض توسط نگارندگان ۱۳۹۴

نتایج ارزیابی میانگین معرفه‌های مؤلفه شفافیت، نشان داد که عملکرد شهرداری در خصوص شفافیت در سیاستها و تصمیمات و رضایت کلی شهروندان در این رابطه نسبتاً ضعیف و آگاهی شهروندان از مفاد برنامه‌ها و تصمیمات شهرداری، کاملاً ضعیف بوده است. (جدول ۸).

جدول (۸) ارزیابی معرفه‌های مؤلفه شفافیت براساس طیف لیکرت

کاملاً خوب (۲ تا ۱)	نسبتاً خوب (۱ تا ۰)	متوسط (۰)	نسبتاً ضعیف (۰ تا -۱)	کاملاً ضعیف (-۲ تا -۱)
-	-	-	میزان شفافیت سیاستها و تصمیمات شهرداری، در کل میزان رضایت شهروندان از شفافیت سیاستها و برنامه‌ها	آگاهی شهروندان از مفاد برنامه‌ها و تصمیمات شهرداری

منبع: تحقیقات نگارندگان: ۱۳۹۴

نتایج بررسی براساس آزمون T-Test در خصوص معرفه‌های مؤلفه شفافیت نشان داد که با توجه به سطح اطمینان ۰/۹۵ و معنی داری (sig) ۰,۰۰۰، و اختلاف بین میانگین‌های بدست آمده با میانگین مبنا و پذیرفته شدن ادعای اینکه، میانگین‌های بدست آمده، (-۰,۶۰۰) که از میانگین مبنا پایین‌تر بوده و قرار نگرستن صفر در این فاصله، لذا

فرض صفر رد می‌گردد. ضمناً کوچکتر بودن Sig از ۰,۰۵، معنی داری آن را تأیید نموده است. (جدول ۹).

جدول (۹) میزان شفافیت و اطلاع رسانی اعضای شهرداری

One-Sample Test						
Test Value = ۳						
Mosharekat	T	Df	Sig. (۲-tailed)	Mean Difference	۹۵% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
	-۱۰/۳۳	۱۰۹	۰/۰۰	-۰/۶۰۰	-۰/۲۱۵	-۰/۴۸۵

منبع: تحلیل آزمون فرض توسط نگارندگان: ۱۳۹۴

بررسی و نتیجه‌گیری مؤلفه‌های سنجیده شده:

نتایج یافته‌ها در مورد مؤلفه‌های مذکور نشان داد:

*مشارکت با میانگین $-۰/۵۲۷$ در سطح پایین تراز میانگین مبنا بوده و سطح معنی‌داری T.Test معلوم گردیده است و بیانگر آن است که مشارکت در شهرداری سنجیدگی تا حدود ضعیف ارزیابی شده است. هر چند در این رابطه اخیراً تمایل همکاری مردم با شهرداری بیشتر دیده شده یعنی برابر نظر مراجعین به شهرداری، رغبت بیشتری برای مشارکت با شهرداری در زمینه‌های مختلف وجود دارد و این نشانه آن است اگر شهرداری تمایل خود را به همکاری با شهروندان سوق دهد به نتایج مطلوب نزدیک می‌گردد. بنابراین فرضیه ۱ تأکید گردیده و مؤلفه مشارکت و همکاری در سطح پایین ارزیابی شده است.

*مؤلفه پاسخگویی با میانگین $-۱/۰۲۷$ در سطح پایین تراز میانگین مبنا بوده و معنی دار بودن T.Test تأیید گردیده است. در واقع با توجه به شاخصهای حکمرانی خوب شهری، پاسخگو بودن از شاخصهای مهمی است که اگر در سطح مناسبی نباشد بدون شک بر سایر شاخصها تأثیر منفی خواهد گذاشت، بررسیها نشان داد که شورای شهر تلاش دارد که به لحاظ پاسخگویی رضایت شهروندان را جلب نماید. نتیجتاً براساس فرضیه دوم که پاسخگو بودن شهرداری و شورای در سطح پایینی بوده، تأیید می‌گردد.

*مؤلفه کارایی و اثر بخش بودن با میانگین $-۰/۵۰۹$ در سطح پایین تراز متوسط بوده و آزمون T.Test معنی دار می‌باشد. معرفه‌های این مؤلفه، میزان عملکرد شهرداری

در زمینه‌های مختلف خصوصاً خدمات شهری از جمله کیفیت شبکه‌های ارتباطی، دسترسی به خدمات را نشان می‌دهد. بنابراین براساس آزمون به عمل آمده میزان عملکرد شهرداری سنندج در این رابطه تا حدودی ضعیف ارزیابی شده اما توانایی ارتقا به سطح مطلوب را دارد. بنابراین فرضیه سوم در خصوص پایین بودن کارایی و اثربخشی شهرداری نیز تأیید می‌گردد.

مؤلفه شفافیت با میانگین ۰/۶۰۰- نیز در سطح پایین از مبنا بوده و معنی‌داری آزمون T.Test تأیید گردیده است. معرفه‌های این مؤلفه، میزان شفافیت در اطلاع رسانی و گردش آزاد اطلاعات و وضوح در سیاستها و تصمیمات و برنامه‌های شهرداری و آگاهی مستمر شهروندان از روندهای موجود را نشان داده است. بنابراین پس از انجام آزمون به عمل آمده میزان رضایت کلی شهروندان از شفافیت سیاستها و برنامه‌ها تا حدودی ضعیف و مطلع کردن شهروندان از مفاد برنامه‌ها و تصمیمات نتیجه قابل قبولی دریافت نگردیده است. بنابراین فرضیه چهارم در خصوص شفافیت و اطلاع رسانی شهرداری به مردم در سطح پایین نیز تأیید شده است. اینک با توجه به نتایج حاصل از تحلیل چهار معیار حکمروایی خوب شهری، عملکرد شهرداری سنندج براساس فرضیه اصلی تحقیق نسبتاً ضعیف ارزیابی شده و عملکرد آن در سطح مطلوبی قرار ندارد. این نتایج ما را به سو رهنمون می‌سازد که نظام اداره جمعیت شهرهای ایران مبتنی بر الگوی حکومت شهری است نه حکمروایی شهری، که در آن هدایت و کنترل توسعه شهرها در مجموعه نهادهای نظام رسمی خلاصه می‌شود. و این در حالی است که بر مبنای اصول حکمروایی خوب شهری، لازم است شهروندان در قالب بخشهای خصوصی و عمومی (جامعه مدنی) وارد تصمیم‌گیری در حوزه اداره امور شهرها شوند.

جمع بندی و نتیجه گیری

تغییرات وسیع در عرصه مدیریتی می‌طلبد که نگرش کهنه و ناکارآمد به شهر و شهروندان از سوی دیگر، کنار گذاشته شده و الگوهای جدید جایگزین آن گردند. شاخصهای حکمرانی خوب شهری شرط لازم در جهت نیل به توسعه پایدار شهری است و به عنوان اثر بخش ترین و پایدارترین شیوه اعمال مدیریت نظام پیچیده و چند سطحی امروزه شهرها مطرح شده است. محوریت این رویکرد در مدیریت شهری، بر مبنای توسعه مردم سالاری و برابر خواهانه برای تأثیر گذاری تمامی نیروهای دارای نفع و نفوذ در اداره امور شهرها و همچنین پاسخگویی به تمامی نیازهای این گروه‌ها است. با توجه به

شاخصهای حکمرانی و عبارات بالا، در مقاله حاضر چهار مؤلفه، مشارکت شهروندان، پاسخگویی، اثربخشی و کارایی و شفافیت بررسی گردید و سعی گردید میزان اجرای آن توسط شهرداری به عنوان مهمترین متولی امور شهری و شهروندان در دو سطح تحلیل گردد. نتایج نشان داد علیرغم ارزیابی نسبتاً ضعیف از عملکرد مدیریت شهری سندج، به دلیل وجود پتانسیلهای قوی اجتماعی و فرهنگی و طبیعی، این شهر اخیراً شاهد تغییرات زیادی خصوصاً به لحاظ سیما و منظر شهری بوده و شورای شهر و شهرداری با پشتوانه و همکاری مردم توانسته‌اند تأثیرات مثبتی بر مدیریت و کیفیت شهر داشته و در سالهای آتی نیز به عملکرد مطلوب در زمینه‌های مختلف دست یابند. بدین منظور راهکارهایی به شرح ذیل آورده شده است.

پیشنهادها و راهکارها

به منظور ارتقاء ۴ مؤلفه مذکور، براساس مطالعات انجام شده نگارندگان پیشنهادهایی در ۴ دسته مشارکت، پاسخگویی، کارایی و شفافیت دارند که امید است با انجام این پیشنهادها، عملکرد شهرداری در این مؤلفه‌ها به سطح مناسب و مطلوبی برسد.

*مشارکت:

- استفاده از نظرات شهروندان خصوصاً افراد تحصیل کرده در زمینه‌های رفع مشکلات شهر.

- تلاش در جهت توسعه نهادهای خصوصی و فراهم کردن بستر جهت مشارکتهای مردمی.

- ایجاد برنامه‌های همگانی مانند نظافت جنگلها و پارکها و معابر.

- تهیه بروشورهایی برای توجیه قوانین و حقوق شهری برای شهروندان کمتر تحصیل کرده.

*پاسخگویی:

- وجود سامانه ارتباطی مناسب به منظور برقراری ارتباط شهروندان با مدیران شهری.

- باز تعریف جایگاه شوراها در نظام مدیریتی کشور.

- آموزش مستمر و دائمی به کارکنان و پرسنل جهت پاسخگویی مناسب به شهروندان در راستای طرح تکریم ارباب رجوع.

***کارایی و اثربخشی:**

- نظارت از سوی شهرداری و شورای شهر در خصوص اجرای قوانین و مقررات در شهرداری.
- مصرف بهینه عوارض.
- یکسان عمل کردن مقررات و ارائه خدمات به همه مناطق.
- استاندارد سازی شبکه معابر.
- استفاده از سیستم‌های هوشمند حمل‌ونقل، سیستم موقعیت‌یاب جهانی و سیستم‌های هدایت وسائل نقلیه.
- ایجاد پارکها و فضای سبز در محلات.
- همکاری و هماهنگی با سایر ارگانهای شهری به منظور بالا بردن کارایی پروژه‌های شهری.

***شفافیت:**

- ارائه گزارش سالانه شهرداری به شهروندان درخصوص اقداماتی که در سال قبل انجام گرفته است.
- تدوین برنامه‌های آینده (پروژه‌های عمرانی) و ارائه آن در سطح شهر.
- در دسترس قراردادن گزارش‌ها به شهروندان خصوصاً شفاف سازی در مورد قوانین و مقررات طرح‌های بالادستی و پایین دستی.
- اطلاع رسانی مطلوب از طریق وب سایت درباره مناقصه‌ها و عملکرد مالی شهرداری از طریق ایجاد سیستم‌هایی مانند ۱۳۷ به منظور افزایش شفافیت ارزیابی نمود.
- تشکیل جلسات متوالی توسط شهرداری و هماهنگی با سایر اصناف و ارگانهای محلی.

منابع و مآخذ:

- ۱- اکبری، غ. ۱۳۸۵. سرمایه اجتماعی و حکمرانی شهری. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی؛ شماره ۸۳؛ اصفهان.
- ۲- بازرگان لاری، ع. ۱۳۸۴. مفاهیم پایه‌های آمار و احتمال؛ تهران؛ انتشارات آبیژ.
- ۳- برک پور، ن. اسدی، ا. ۱۳۹۰. مدیریت و حکمروایی شهری؛ تهران، انتشارات دانشگاه هنر تهران.
- ۴- بوجانی، م. ۱۳۸۶. لزوم بازبینی محتوای مدیریت کلان شهری؛ روزنامه اعتماد؛ شماره ۱۲-۱۳۴۲؛ تیرماه.
- ۵- ترابی، ع. ۱۳۸۳. مدیریت پایدار شهری در گرو حکمرانی خوب؛ شهرداریها؛ سال ششم شماره ۶۹؛ بهمن.
- ۶- وزارت مسکن و شهرسازی ۱۳۸۴. طرح تدوین و تبیین برنامه استراتژیک و ترسیم الگوی ساختار سازمانی شهرداری‌های کشور؛ تهران؛ ۹۷-۹۶.
- ۷- رفعیان، م. حسین پور، ع. ۱۳۹۰. حکمرانی خوب شهری از منظر نظریات شهرسازی؛ تهران؛ انتشارات طحان.
- ۸- رومیانی، ح. ۱۳۸۳. حکمرانی خوب؛ فصلنامه مدیریت شهری؛ شماره ۱۴؛ سازمان شهرداریهای کشور؛ تهران؛ ۶۲.
- ۹- شمس پویا، م. ک، توکلی نیا، ج. ۱۳۹۴. تحلیل سرمایه اجتماعی با تأکید بر مشارکت شهروندان و پاسخگویی مدیران شهری؛ مورد پژوهی: شهر اسلامشهر؛ فصلنامه آمایش محیط ملایر، شماره ۳۰؛ صص ۱۵۲-۱۳۷.
- ۱۰- صرافی، م، عبداللهی، م. ۱۳۸۷. تحلیل مفهوم شهروندی و ارزیابی جایگاه آن در قوانین مقررات و مدیریت شهری کشور؛ فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی؛ شماره ۴۳؛ تهران.
- ۱۱- فرزین پاک، ش. ۱۳۸۳. آموختنی‌های شهر؛ حکمرانی خوب چیست؛ فصلنامه شهرداریها؛ شماره ۶۹؛ ۷۰.
- ۱۲- قلی پور، ر. ۱۳۸۷. حکمرانی خوب و الگوی مناسب دولت؛ معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی (دفتر گسترش تولید علم)؛ تهران.
- ۱۳- کاظمی، ح، رحمانی، ب. ۱۳۹۹. ارزیابی حکمروایی خوب شهری برای شهرهای ایران؛ مطالعه موردی: شهر اهواز؛ فصلنامه آمایش محیط؛ شماره ۴۸؛ صص ۱۰۸-۸۹.

- ۱۴- مشکینی، ا، حسین پور، م، خدایی، س. ۱۳۹۹. تحلیلی از نقش سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری حکمروایی خوب شهری، مطالعه موردی: شهر اردبیل؛ فصلنامه آمایش محیط ملایر؛ شماره ۵۱؛ زمستان ۱۳۹۹.
- ۱۵- هیز، باب، ی. ۱۳۸۱. اندازه‌گیری رضایت خاطر مصرف‌کننده (طراحی و تنظیم پرسشنامه)؛ ترجمه نسرين جزنی؛ تهران؛ انتشارات سازمان مدیریت صنعتی.
- ۱۶- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان. ۱۳۹۳. سالنامه آماری دوره ۱۳۹۲-۱۳۴۵.
- ۱۷- اداره کل راه و شهرسازی استان کردستان؛ مطالعات طرح تفصیلی سنندج. ۱۳۸۷. مهندسين مشاور تدبير شهر؛ جلد اول؛ ۶۵-۶۴.
- ۱۸- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان؛ مطالعات سند آمایش استان. ۱۳۹۰. مهندسين مشاور هامون یک؛ جلد اول؛ ۳۶.
- 19- Bahreni, M. Hosseinzadeh, H. 2004. "The Effective Factor in Investment Security in Iran. Jostarhaie Eghtesadi (Economic Quests) Biannual Journal. Hozeh & University Research Center. Vol.1, No.2 (In Persian).
- 20- Dekker, k. kepenr. 2000. "Urban governance within the big cities" policy journal of cities. vol 21 No 1. 55.
- 21- Habitat. 2003. "Global report on human settlement". Oxford university press.
- 22- Roy, I .2007. "Civil socirty and good governance" Worold development. Vol.36. No. 4.
- 23- UNDP. 2000. "Characteristics of good governance. the urban governance initiative (United Nations development program) (TUGI).